

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK FIKRLASH, EKOLOGIK TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH

Raximberganova Sohiba Jamol qizi

UrDu magistri

rakhimberganovasohiba@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ekologik tafakkurini shakllantirish muammosi ko'rib chiqiladi, bu tabiatning qadr-qimmatini anglash va ularning tabiiy obektlarga axloqiy munosabati bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: ekologiya, ekologik ong, ekologik fikrlash, ekologik tarbiya, ekologik tafakkur.

Olimlar ekologik tafakkur shakllanishining ekologiya tushunchalari va ekologik bilimlar bilan bog'liqligini ko'rsatib berganlar. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarining ekologik tafakkurini shakllantirishning maqsad va vazifalari belgilab berilgan. Ular bolalarga ekologik qonuniyatlarni oydinlashtirish, tabiatni asrash zarurligiga ishonch hosil qilish, bu esa bolalar tomonidan hodisalarning mohiyatini tushunishning asosi hisoblanadi.

Yosh avlodning ekologik tafakkurini shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb muammosiga aylanib bormoqda. Uning roli, ahamiyati doimiy ravishda o'sib bormoqda, chunki zamonaviy insonning uning atrofidagi dunyoga axloqiy munosabati muammosi bugungi kunda nafaqat mamlakatimiz, balki butun dunyo uchun eng dolzarb bo'lib qolmoqda.

Bola shaxsini shakllantirishning muhim muassasalaridan biri bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkiloti tabiat va uni muhofaza qilish haqida faqat umumiy, birlamchi bilimlarni beradi. Bolaning tabiatga keyingi munosabati, avvalambor, uning tabiatning qadr-qimmatini qanday anglashi va tabiat ob'ektlariga axloqiy munosabati qanchalik chuqur rivojlanishidan shakllanadi.

Ensiklopedik lug'atda "ekologiya"- organizmlarning bir-biri va atrof-muhit bilan aloqasi haqidagi fan sifatida ta'riflanadi .

Ekologik bilimlar ekologik fikrlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ekologik bilim tabiiy sabab-natija munosabatlari va qonuniyatlari haqidagi bilimdir. Demak, aynan ekologik bilimlar tabiatshunoslikning ma'nosini ochib beradi va bu jarayonlar natijasidagi jarayonlarni, shuningdek, tirik tizimlarning xususiyatlarini tushunishga imkon beradi. Faqat ekologik tafakkur nuqtai nazaridan dunyoni bir butun sifatida idrok etish mumkin.

I.S.Teleginaning so'zlariga ko'ra, ekologik fikrlash falsafiy yoki psixologik nuqtai nazardan belgilangan turlarga qo'shimcha sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

Pedagogik adabiyotda u ko'proq ekologik tafakkur yo'nalishi, uning uchun o'ziga xos darajadir. U hozirgi ekologik inqiroz sharoitida insoniyatning omon qolishini ta'minlashi kerak. Ekologik tafakkur umuminsoniy tamoyillar ustuvorligini hisobga olgan holda keng

ijtimoiy doirada ekologik muammoni ko'rib chiqish, jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni global va mintaqaviy miqyosda tahlil qilish, ekologik muammoning bevosita va uzoq muddatli oqibatlarini oldindan ko'ra bilish qobiliyatini belgilaydi. Insonning atrof-muhitga ta'siri ushbu fikrlash uslubi nostandart, ijodiy, muqobil yechimlarni ishlab chiqishga yordam beradi, bu ekologik vaziyatlarni hal qilishda juda muhimdir.

Hozirgi vaqtda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tabiat bilan tanishtirish mashg'ulotlarining eng muhim vazifasi ekologik tafakkurni shakllantirishdir.

V.G. Ivanchixinning fikriga ko'ra, ekologik fikrlash - bu insonning ekologik tizimlarning holati va rivojlanish tendentsiyalarini tahlil qilish, ular faoliyatining umumiy va alohida qonuniyatlarini aniqlash qobiliyati va ekologik tafakkurning o'ziga xos xususiyati - murakkab ko'p bosqichli ekologik va ekologik vaziyatni tahlil qilish qobiliyatidir. V.G. Ivanchixin ijtimoiy tizimlar va tahlil natijalari asosida ularning rivojlanishini bashorat qiladi.

Maktabgacha yoshdagi katta guruh bolalarida ekologik tafakkurni shakllantirishning maqsad va vazifalari inson va tabiat o'rtasidagi uzviy bog'liqlik asosida tabiatga yangi munosabatni shakllantirish zarurati hisoblanadi. To'g'ri shakllangan ekologik tafakkur faollikni ifodalaydi, bilim, atrof-muhitning qonuniyatlarini tushunishga yordam beradi, tabiatni muhofaza qilish zarurligiga ishonch hosil qiladi va bolalarning tabiat hodisalarining mohiyatini tushunishlariga asos bo'ladi.

Ekologik tafakkurning bu xususiyatlari keyinchalik diagnostik tadqiqotda ekologik fikrlash ko'rsatkichlari sifatida qo'llaniladi.

Maktabgacha katta va tayyorlov guruh yoshidagi bolalar tabiatning uyg'un mohiyatidan xabardor bo'lib, hozirgi davrning ekologik muammolari, atrof-muhitning ifloslanishi sabablari, tabiatni muhofaza qilishning global muammolari haqida bilishadi va ko'pchilik bolalar tabiat bilan bog'liq kasb tanlashni xohlashadi. Ammo, shu bilan birga, bolalarning salmoqli qismi tabiatni muhofaza qilish muammolari, qaysi tabiiy ob'ektlar ekologik ofat yoqasida turgani, ekologik muvozanatning buzilishi uchun kim javobgar bo'lishi kerakligi va hokazolarni bilmaydi. Bundan ko'rinib turibdiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik tafakkur darajasi unchalik mukammal emasligi, ekologik tafakkur yetarlicha chuqur emasligi va hammada ham bunday bo'lavermasligini ko'rsatadi.

Olimlar N. N. Moiseev, I. D. Zverev, V. M. Minaeva, B. G. Yoganzen ushbu muammo doirasida ekologik muammolar kabi global muammolarni ekologlar emas, balki ekologik ta'lim mag'lub qiladi, deb hisoblaydilar. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarining yosh xususiyatlari, ularning qiziquvchanligi, sezgirligi, empatiyasida namoyon bo'lib, ekologik ta'limning maqsadi bo'lgan ekologik madaniyat asoslarini shakllantirishga yordam beradi. Shuni hisobga olish kerakki, maktabgacha yoshdagi bolalar tashvish va quvonchlarga osongina javob berishadi, samimiy hamdardlik bildiradilar. Bu yoshda bilim, his-tuyg'ular, baholash, his-tuyg'ularni maqsadli shakllantirish, qobiliyat va qiziqishlarni rivojlantirishning faol jarayoni mavjud. Ekologik fikrlashni shakllantirish ishlarini

tizimlashtirish uchun katta maktabgacha yoshdagi bolalarini axloqiy va ekologik tarbiyalash dasturi zarur.

Tarbiyachining vazifasi maktabgacha yoshdagi bolalarning mashg'ulotlardan tashqari ekologik, tadqiqot, tajriba ishlariga mohirona rahbarlik qilish va mashg'ulotlarda va o'rmonga, tabiatga ekskursiyada ekologik mavzularni tahlil qilishdir. Tadqiqot, tajriba ishlari ekologik loyihalar doirasida, "Ilm-fan va tabiat" markazidagi faoliyat doirasida amalga oshirilishi mumkin. Bizning fikrimizcha, ekologik tafakkurni shakllantirishda tizim shakllantiruvchi omil bolalarining tabiiy materiallardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan faoliyati, mavzu bo'yicha bilim va bolalarining hayotiy tajribasidan foydalanishni talab qiladi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalarning ekologik tafakkurini shakllantirishda loyihalarning pedagogik ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- o'z hayotiy tajribasini shakllantirish uchun imkoniyatlar ochadi;

- atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlar bo'yicha bank;

- loyiha- bu pedagogik jarayonda bolaning sub'ektiv pozitsiyasini aktuallashtiradigan pedagogik texnologiya; bolalarning ehtiyojlari va qiziqishlariga, bolalarning yoshi va individual xususiyatlariga asoslangan, bolalarning mustaqilligini rag'batlantiradigan usuldir;

- pedagogik jarayonni ta'lim muassasasi devorlaridan atrof-dagi dunyoga, tabiiy va ijtimoiy muhitga olib chiqadi, bolani o'rab turgan dunyoni, bolaga atrof-muhit ta'sirining elementini o'zlashtirish jarayonini pedagogik tahlil qiladi.

Yana bir bor ta'kidlash kerakki, hozirgi ekologik vaziyat shundayki, uning konstruktiv o'zgarishi uchun barcha turdagi resurslarni to'plash kerak, ular orasida pedagogik resurslar muhim o'rinni egallaydi, ularning asosiy e'tibori quyidagilarga qaratilgan:

- yuksak ma'naviy-axloqiy madaniyat va rivojlangan ekologik dunyoqarashga ega yangi avlodni tarbiyalash;

- inson va uni o'rab turgan tabiat o'rtasidagi aloqalarning uzviyligi tamoyillarini tushunadigan va hisobga oladigan shaxsni tarbiyalash va tarbiyalash;

- tabiatga munosabatni umumiy madaniyatning ajralmas elementi sifatida idrok eta oladigan shaxsni tarbiyalash;

- axloqiy va ekologik ong nuqtai nazaridan qabul qilinadigan qarorlarni tartibga soluvchi ma'naviy qadriyatlarga ega shaxsni tarbiyalash.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, maktabgacha yoshdagi bolalarda taqqoslash, tahlil, analiz va sintez orqali fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Ekologik fikrlash va ekologik tafakkurni rivojlantirish maktabgacha yosh davridan boshlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ilk ekologik tushunchalar, ekologik rivojlanish, fikrlash va ekologik tasavvurni rivojlantirishda tarbiyachi-pedagog fasilitator (yo'naltiruvchi) vazifasini bajarishi, ushbu qobiliyatlarni rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitni yaratib bera olishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1."Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. 2018-yil 7-iyul. Toshkent.
- 2.Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda 802-sonli "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standartlari". Toshkent.
3. O.Hasanboyeva, X.Jabborova, Z.Nodirova "Tabiat bilan tanishtirish metodikasi" Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent-2016.
4. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti. "Maktabgacha yoshdagi bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi" (ma`ruzalar matni) Tuzuvchi: dotsent X.J. Jabborova. Toshkent-2009.
- 5.Jizzav davlat pedagogika institute "Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi"
- 6.Sh.Sodiqova "Maktabgacha pedagogika". Toshkent-2013.
7. F.R .Qodirova, SH.Q.Toshpo'latova, N.M.Kayumova, M.N.A'zamova "Maktabgacha pedagogika" "Tafakkur" nashriyoti, Toshkent-2019.
8. www.teachaholic.pro.